

Hamsteren!

De auteur, die in eerste instantie zeer onaangenaam verrast was toen hij in zijn supermarkt mensen zag hamsteren, betrapte zichzelf later ook op aangepast koopgedrag. Hoe kunnen we het fenomeen verklaren?

Door Arnout ter Haar

Onze klanten lijken van God los', zegt Brian Rambhajan, teamleider van de Jumbo in Amsterdam. Hij heeft zijn werknemers net opdracht gegeven om de laatste dozen pasta en rijst op de grond te zetten in plaats van in de schappen. Bespaart weer wat werk: 'Ze zijn toch zo op.' (De Zwaan, Geurts & De Jager, 2020).

In de eerste dagen dat de ernst van de situatie van COVID-19 ook in Europa en in ons eigen land doordrong, was de onrust in de supermarkt waar ik mijn boodschappen doe direct voelbaar. Het was er voller dan anders, mensen waren geagiteerd, en de manden en karren werden voller en voller. Als je zoals ik dicht bij winkels woont, in een stad waar de supermarkten open zijn van acht uur

*Het is meer dat ik
mij publiekelijk niet
ongegeneerd wil laten gaan*

's ochtends tot tien uur 's avonds, zeven dagen per week, is het vanzelfsprekend om per dag je boodschappen te doen, en niet of nauwelijks vooruit te plannen. Bovendien vind ik het vervelend en veelal onmogelijk om te bedenken waar ik overmorgen zin in zou kunnen hebben.

De eerste keer dat ik lege schappen in de supermarkt zag – bij de pasta's en de

Het gebaar voor 'hamsteren' dat doventolk Irma Sluis gebruikte in het NOS-journaal ging viraal

pastasauzen, de maaltijdsoepen en conserven bijvoorbeeld, en niet te vergeten het wc-papier – en ik de volgeladen karren zag, voelde ik een sterke aversie die mij de lust om überhaupt nog iets te kopen deed vergaan. Om zo snel mogelijk de licht agressieve sfeer achter mij te laten, verliet ik de supermarkt met slechts een half volkoren en een doosje eieren. Niet dat ik mezelf te goed vind om te hamsteren, het is meer dat ik mij publiekelijk niet ongegeneerd wil laten gaan, en mij net als bij groepen dronken toeristen in mijn buurt vooral wil distantiëren van hún schaamteloze gedrag, waarvoor ik mij plaatsvervangend schaam.

Voorbereid de arena in

Na deze eerste confrontatie met het winkelgedrag van anderen en mijn eigen reactie daarop, ging ik beter voorbereid op pad. Ik maakte een boodschappenlijst met wat ik

voor de komende dagen dacht nodig te hebben, en het leek me geen slecht idee om ook wat producten in blik te kopen. En natuurlijk ook wat lekkere dingen die als troost zouden kunnen werken voor het geval het een nare tijd zou worden: chocola, koekjes, cake. Met mijn boodschappenlijst in de hand en mentaal voorbereid op graaiend winkelpubliek, haalde ik diep adem voordat ik mij in de arena begaf. Maar tot mijn verbazing was het een stuk rustiger, en waren mensen beleefd, gaven ze elkaar de ruimte, en leek het een gewone dag te zijn. Tot ik de geheel lege schappen van de koekjes en de chocola en het snoepgoed zag. Kennelijk waren meer mensen op het idee gekomen wat extra zoets in huis te halen. Ook andere producten op mijn boodschappenlijst bleken niet meer voorradig te zijn. De dagen erna, mede na de oproep van de minister-president om niet te hamsteren, simpelweg omdat het niet nodig was en er

voorraden genoeg waren, normaliseerde de situatie in mijn supermarkt. Inmiddels betrapte ik mezelf erop dat ik iedere keer als ik boodschappen moest doen, toch wat extra producten meenam. Niet in grote hoeveelheden, maar wel meer dan anders. Eigenlijk vind ik het heel onpraktisch, ik ben niet gewend aan voorraadbeheer, en als ik zaken niet tijdig invries loop ik het risico dat het bederft voordat ik bedenk dat ik het zou moeten gaan bereiden.

Nu iedereen thuis zit, en dus niet meer uit eten gaat, en evenmin overdag in de bedrijfskantine luncht, is er feitelijk in huis ook meer eten nodig. Daarbij opgeteld dat de meeste mensen vanwege het dringende advies zo veel mogelijk thuis te blijven hun dagelijkse gang naar de winkels zullen beperken, moet je dus wel voor een aantal dagen vooruit plannen. En als je niet weet of winkels wel open zullen blijven en of de bevoorrading wel gecontinueerd kan worden, ga je vanzelf meer in huis halen dan je nodig hebt. Als iedereen dat zelfs maar in beperkte mate doet, is het resultaat van dit bij elkaar opgetelde individueel bepaalde gedrag dat de schappen leeg raken.

Onvermijdelijke verandering

Toch zou ik bovengenoemd gedrag niet direct als hamsteren definiëren, maar eerder als een onvermijdelijke verandering in koopgedrag. Pas als er onnodig en extreem grote hoeveelheden van bepaalde producten – wc-papier, houdbare melk, conserven, rijst en pasta – ingeslagen worden, spreken we van hamsteren. Op Wikipedia zien we de volgende definitie: van hamsteren is sprake als er voorafgaand aan een verwachte periode van (vermeende) schaarste, bijvoorbeeld in

geval van een dreigende oorlog of epidemie, van bepaalde consumptiegoederen meer wordt ingeslagen dan men verbruikt, waardoor een extra voorraad wordt opgebouwd. Het kan bijvoorbeeld gaan om voedsel of benzine. Wanneer veel mensen tegelijk meer dan normaal inslaan veroorzaakt dit op zichzelf schaarste, en als er al schaarste heerst, wordt deze verergerd. Steeds meer mensen zullen zich daardoor genoodzaakt voelen eraan mee te doen, waardoor het een zichzelf versterkend proces is.

Het gaat om kopieergedrag, maar ook om gedrag dat door angst wordt gestuurd

Dat laatste is voor gedragswetenschappers, en sociaal psychologen in het bijzonder, interessant: zien dat anderen mensen veel inslaan, zal ertoe leiden dat steeds meer andere mensen zich dus ook genoodzaakt zien niet achter te blijven, en gaan hamsteren. Het gaat dus om kopieergedrag, maar ook om gedrag dat door angst wordt gestuurd, en dat zich niet laat leiden door rationaliteit, feiten of mededogen.

Groupthink

Is er sprake van *groupthink* bij hamsteren? Groupthink is een bijzondere vorm van groeps polarisatie, die ontstaat als het normatieve klimaat van een groep als het ware op hol slaat, met als resultaat een zeer sterke pressie naar uniformiteit (Hojtink, 2001, p. 48). De norm om consensus in een beslissing of gedrag te bereiken wordt dan zo sterk, dat rationaliteit en feitelijke kennis

naar de achtergrond raken. Bepaalde elementen ervan zien we wel terug in hamstergedrag. Zo doet groupthink zich voor als er sprake is van grote stress door externe bedreigingen, als er een gebrek is aan duidelijke normen over te volgen procedures en er een lage moraal heerst. Maar voor groupthink moet ook sprake zijn van een hechte, cohesieve groep, met een homogene samenstelling. Denk bijvoorbeeld aan neonazi's, die een groepsidentiteit creëren door allemaal dezelfde kledingstijl en haardracht te kiezen, elkaar bevestigen in hun gedachtengoed, de holocaust ontkennen en zich bedreigd voelen door een externe vijand (buitenlanders, vluchtelingen, arbeidsmigranten, zwarten, joden et cetera), en daarmee opruiing, polarisatie en geweld legitimeren. Van een groep mensen die aan het winkelen is, kan moeilijk gezegd worden dat het om een homogene groep gaat met een unanieme mening.

Sociale vergelijking

Misschien geeft de sociale vergelijkingstheorie (Festinger, 1954, in Hoijtink, 2001) meer handvatten. Gedrag van anderen vormt de achtergrond waartegen ons eigen gedrag betekenis krijgt. Vooral in onduidelijke en verwarrende omstandigheden en in situaties die beangstigend en spannend zijn, neigen mensen ertoe zich met anderen te vergelijken en hun gedrag daarop af te stemmen. Door verantwoordelijkheidsdiffusie (iedereen doet het, dan zal het wel gelegitimeerd zijn), door de ambiguïteit van de situatie (is het wc-papier alleen in deze winkel aan het opraken, of is dat in andere winkels ook zo, en wordt er eigenlijk nog wel wc-papier geproduceerd en gedistribueerd?)

zullen ook mensen die zich voorgenomen hebben nooit te zullen hamsteren om anderen niet te duperen, toch meegaan in het gedrag van de anderen om hen heen. De grootte van de groep is hierbij ook een bepalende factor: als je in een winkel twee mensen wc-papier ziet hamsteren, denk je waarschijnlijk dat zij voor een schoolkamp inkopen doen; als je ziet dat iedereen extra wc-papier in zijn kar heeft gedaan, zal je zelf ook eerder denken dat het gaat om een noodzaak, ook al is je nog niet geheel duidelijk waarom.

Sociaal psycholoog Roos Vonk (2020) voegt hieraan toe dat we bij anderen vooral het gedrag zien, terwijl we bij onszelf naar binnen kijken en daarbij onze gedachten, wensen en bedoelingen combineren. We menen daarbij een unieke bron van informatie te hebben doordat we toegang hebben tot onze eigen drijfveren en afwegingen. Maar, zo zegt zij, dat is een illusie. Onze naar binnen gerichte blik is onbetrouwbaar, ten dele doordat we onze eigen motieven rooskleuriger beoordelen dan andermans motieven (hamsteren, dat zou ik nooit doen! Ik ben toevallig net door mijn voorraad heen en ik koop overigens altijd in één keer een voorraad wc-papier), en ten dele doordat onze beweegredenen grotendeels door onbewuste processen tot stand komen en dat we de werkelijke motieven dus eigenlijk niet (goed) kennen. In het geval van hamstergedrag bij de uitbraak van een virus zal de onderliggende angst geen controle meer te hebben over je leven (letterlijk, als je ziek wordt zou je kunnen overlijden) ertoe kunnen leiden dat je met het doen van extra boodschappen tenminste nog iets zelf bepaald hebt.

Middelvinger

‘Hamsteren is een antwoord op de machteloosheid die veel mensen voelen, naast de angst die de naderende piek van de ellende van het coronavirus met zich meebrengt’, zegt ook Marcel Levi (2020), internist en ceo van University College London Hospitals en columnist van *Het Parool*. ‘Toiletrollen bederven niet en passen bij uitstek bij het Nederlandse gezegde ‘beter mee verlegen dan om verlegen’ dat in vrijwel geen enkele taal te vertalen valt. En dan is er natuurlijk de kuddestimulans. Je moet wel heel sterk in je schoenen staan om dat zelf niet ook een beetje te willen.’ Columnist Sheila Sitalsing (2020) onthoudt zich in *de Volkskrant* van duidingen en onderliggende motieven van hamstergedrag, maar heeft er wel een uitgesproken mening over: ‘Hamsteren is zinloos, het belast het systeem nodeloos en het is buitengewoon asociaal jegens mensen die wel gewoon de hele dag aan het werk zijn – om coronapatiënten te verzorgen bijvoorbeeld, of kinderen les te geven, of hoorcolleges online te zetten, of de trein te bedienen – en die aan het eind van de dag nog even wat ingrediënten voor het avondeten willen aanschaffen. Of een wc-rol. Hamster niet, in hemelsnaam,

vroeg de premier vrijdagmiddag. Het past in de superieure Nederlandse cultuur om dat soort oproepen van de autoriteiten te beantwoorden met een middelvinger en met een extra autoritje naar de Albert Heijn. Want in dit land van 17 miljoen virologen, 17 miljoen epidemiologen en 17 miljoen logistiek experts weet iedereen altijd alles beter dan de mensen die ervoor hebben doorgeleerd. Hamsteren kán ook eenvoudig in een rijk land, waar veel te veel mensen veel te veel geld hebben, dat ze niet missen wanneer ze het voor langere tijd hebben vastgezet in gedroogde peulvruchten en potten pasta-saus. Hamsteraars, straks, wanneer het leven zijn normale loop heeft hervat, breng die pakken gedroogde bonen en die weeshuisvoorraad pastasaus alsjeblieft ruim voor de vervaldatum naar de voedselbank. En schaam je, in al je vezels.’

‘In de Albert Heijn XL in Tilburg legt een klant iets voor halfeen beslag op enkele van de laatste toiletrollen in het schap. Hij pakt drie verpakkingen, later komt hij terug voor een vierde. “Het gaat nergens over, maar je moet meedoen aan deze gekte. Anders is het vervelend poepen.”’ (De Zwaan, Geurts & De Jager, 2020).

Literatuur

.....
Hojtink, T.A.E. (2001). *De kracht van groepen. Normen en rollen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Levi, M. (2020). Met toiletrol heb je nog iets van controle. *Het Parool*, 22 maart 2020.

Vonk, R. (2020) Hamsteren? Wie voelt dat zo? *de Volkskrant*, 20 maart 2020.

Zwaan, I. de, Geurts, L. & Jager, N. de (2020). Paniek in de supermarkt. *de Volkskrant*, 14 maart 2020.
.....